

«The end of history?», a debat

¿La fi de Fukuyama?

Els filòsofs Josep Ramoneda i Victòria Camps i l'antropòleg Joan F. Mira s'han reunit, a petició d'EL TEMPS, per debatre l'article de Francis Fukuyama, «The end of history?», publicat l'estiu del 1989 a la revista nord-americana *The National Interest*.

Des de la publicació de «The End of history», el passat estiu, aquest article de Francis Fukuyama ha tingut força ressò a la premsa internacional. Al mateix temps, la seva idea principal que el liberalisme ha triomfat universalment i que ja no té oponents era contestada des de diversos àmbits del pensament i la crítica. Això ha fet que el mateix Fukuyama hagi hagut d'afinar les seves tesis en un nou article de resposta als seus detractors.

J. RAMONEDA.—Fukuyama és un assessor del president dels Estats Units i això és el que ha donat importància al seu escrit.

V. CAMPS.—L'èxit que ha tingut és culpa dels periodistes. No trobo res en l'article de Fukuyama que sigui ni molt nou ni molt interessant, ni tan sols resumeix la teoria de Hegel. Li ha posat un títol atractiu i els periodistes hi han caigut.

J. RAMONEDA.—És que confon diverses coses. La primera és que d'un fet objectiu com que la democràcia és model de referència per a totes les societats del món, ell en dedueix el triomf del liberalisme en tot el món, com si tota la democràcia possible s'esgotés en el liberalisme. La segona fal·làcia és que aquest senyor té incomoditat a acceptar el relativisme i prefereix decretar que la història s'ha acabat, gest típic, d'altra banda, de tots els poders per a justificar-se en termes absoluts.

FI DE LES IDEOLOGIES

J. F. MIRA.—Jo diria més, per a mi hi ha en aquest article una cadena de fal·làcies reductives. N'hi ha una de la qual ell no té la culpa, sinó Hegel, que és la de reduir la història a història de les ideologies. Després fa la reducció d'ideologies a ideologies polítiques sobre la història i, per tant, converteix la

història de la humanitat en un seguit d'ideologies polítiques sobre la història. Ell parla del final de l'evolució ideològica de la humanitat i com aquesta evolució és política, arribem a la darrera forma de govern possible. Ja no es pot pensar un altre govern. Això no s'aguanta des de cap altra perspectiva que no sigui en el tancament en aquest marc de referències que és el pensament de les elits occidentals. Dit d'una altra manera, que tot són etapes prèvies per arribar a la final i millor de les etapes, que és la nostra.

V. CAMPS.—Aquesta és la idea hegeliana que hem arribat a la fi de les idees.

J. F. MIRA.—Això, també ho creien els pensadors victorians anglesos, deien que la màxima expressió de la humanitat eren ells.

V. CAMPS.—Hem arribat al final perquè nosaltres hem imposat el final, això és el que ens diu. També és cert que avui no hi ha grans idees sobre el futur.

J. F. MIRA.—El que cal pensar és si necessitem aquestes grans idees.

V. CAMPS.—Llevat de Marx, ni Hegel, ni Nietzsche, ni Wittgenstein, ni Heidegger van pensar que es pogués pensar el món en la mateixa manera en què s'havia fet abans. La fi de les ideologies, la van decretar tots d'una manera o altra. És veritat que, d'ideologies globals, ja no n'hi ha, ni falta que fan. És terrible això de tenir determinat el que s'ha de fer en cada moment.

J. F. MIRA.—Bé, una cosa és la manca d'ideologies globalitzadores i l'altra la manca d'ideologies. Com a antropòleg puc dir que fins i tot els bosquimans

tenen una ideologia. El que vull preguntar-me és qui decreta la fi de les ideologies. La resposta és senzilla: una petita elit determinada, la resta de la humanitat ha passat sempre de tot això i continuarà passant. D'altra banda, la manera en què Fukuyama parla de naturalesa humana en abstracte no té sentit. No existeix la naturalesa humana, és un concepte buit si no es concreta en cada cultura i societat particulars.

EL MODEL HEGEMÒNIC

V. CAMPS.—Les argumentacions de Fukuyama s'han de veure des de la perspectiva nord-americana. A Amèrica tenen aquesta visió de si mateixos com a redemptors del món. Fukuyama ve a dir que Amèrica ha donat el model definitiu i el que tem és un revival del socialisme.

J. RAMONEDA.—Una cosa que em sembla molt clara és que ell està sentint necessitat de les mateixes coses que caracteritzen el comunisme que ell critica, és a dir, de suprimir totes les contradiccions. No suporta la contradicció, té el mateix punt feble que Marx.

V. CAMPS.—Ell entén liberalisme com individualisme i, clar, no hi ha contradicció perquè cadascú fa el que vol.

J. F. MIRA.—Fukuyama parla d'un model d'estat liberal del màxim consum que anomena amb tres elements: liberalisme polític més economia més videocassette —com a símbol del consum—. Això és una contradicció a escala universal. El nivell de consum que tenen ara Europa o Estats Units és impossible que s'estengui a tot el planeta. No hi ha prou recursos naturals a tot el món per a mantenir universalment un nivell de consum com el que manté el món ric. Ignora completament la dimensió ecològica.

V. CAMPS.—Efectivament, Fukuyama diu, d'una banda, que el model dels països desenvolupats és el model i els que estan endarrerits ja s'hi acostaran. D'altra banda, afirma clarament la superioritat dels països que han arribat a aquest model. Això és un perill perquè s'inclou tot allò que no ens és propi. Sense anar més lluny, aquests dies tenim a França el problema del vel islàmic a l'escola laica.

L'ENEMIC EXTERIOR

J. RAMONEDA.—Tot això és simptomàtic d'una actitud d'autocomplaença que es dona ara en les societats occidentals que és certament molt perillosa. Ja hem guanyat, som els bons, el nostre model ha triomfat, tot-hom vol ser com nosaltres. A partir d'aquí ja s'abandona tot esperit crític.

Entrem en una nova etapa cultural en la qual ja no hi haurà ni bons ni dolents i les coses seran molt més complexes. El senyor Fukuyama és un exemple clar que una bona part del món occidental no està preparat per a una situació d'aquest tipus i que o bé s'inventa un nou dolent per a substituir al dolent comunista, com és el gran muntatge de la droga als Estats Units, o bé es decreta que no hi ha més enfrontaments i contradiccions possibles.

V. CAMPS.—Per a l'autor d'aquest famós article el dolent és el món subdesenvolupat. Del tercer món diu que el que passa és que no s'han assabentat i que el que han de fer és seguir el model del nord.

J. F. MIRA.—No és cap novetat, fa molts anys que aquest és el model dominant.

J. RAMONEDA.—La novetat és que no hi ha comunisme.

J. F. MIRA.—Però perquè s'enyora tant Fukuyama, en el seu article, de l'etapa dels antagonismes. Com si fos realment estimulants això de tenir un enemic, siguin els indis, els mexicans, els nazis, els comunistes, els xinesos o els japonesos.

J. RAMONEDA.—Tota la cultura americana dels últims anys ha estat basada en això. L'altre dia en un simposi que hi va haver a Madrid entorn dels països de l'Est, es va presentar una enquesta que s'havia fet a EUA i a l'URSS amb motiu de la cimera Bush-Gorbatxov. Mentre els soviètics, a preguntes del tipus: ¿és Amèrica l'enemic?, deien majoritàriament que no, als Estats Units la resposta més recollida deia que la Unió Soviètica era l'enemic principal que tenia com a objectiu destruir la nostra cultura i els nostres valors.

J. F. MIRA.—Es curiós perquè parles amb els americans i veus que són gent amb idees molt avançades i molt més progressistes que al nostre país; hi ha més democràcia que ací en moltes coses com per exemple la participació

en la vida municipal o altres, però quan apareix la paraula rus-comunista-roig perden l'oremus i ja veuen el dimoni.

V. CAMPS.—Això és simptomàtic del fet que estan perdent protagonisme.

J. F. MIRA.—És que una cosa és perdre enemics, com França i Alemanya, que van deixar de ser-ho, i una altra és perdre l'encarnació de l'enemic en una ideologia.

J. RAMONEDA.—Aquella cosa en funció de la qual s'ha definit i han creat la seva identitat.

INDIVIDU VS. COL·LECTIVITAT

J. F. MIRA.—Crec que és molt important la identitat perquè per a qui veigi Fukuyama com una amenaça, la identitat pot ser en certa manera una esperança. I és que parlar de la identitat no té sempre el sentit negatiu —reduccionista— tancat que se li vol aplicar. Té un efecte mobilitzador i participatiu en els afers públics i, principalment, en la responsabilitat dins la col·lectivitat.

V. CAMPS.—Segons quines identitats siguin; moltes vegades hi ha identitats tan petites que no arriben a la col·lectivitat, sinó que és un grup reduït que s'afirma contra un altre grup més gran. Però avui hi ha una manca d'identitat de tot tipus: el socialisme no sap què és, Europa no sap què és. Falten identitats.

J. RAMONEDA.—Si hi ha una característica comuna a tots els canvis dels últims temps a Europa, és l'individualisme. La gent, fonamentalment, es defensa a si mateixa i té ganes de fer el qui li vingui de gust, això és el que ha pogut amb els règims comunistes.

J. F. MIRA.—Jo penso que quan hi ha hagut una revolta del poble contra l'estat, contra el poder burocràtic, no és la revolta del poble en abstracte sinó la revolta del poble com a poble txec, romanès, hongarès, que reivindica una memòria històrica col·lectiva.

V. CAMPS.—Però l'individualisme està molt bé i és una de les conquestes de la modernitat.

J. F. MIRA.—És molt més antiga, els grecs ja en parlaven, d'això.

J. RAMONEDA.—L'individu s'allibera de la societat religiosa i tancada modernament.

V. Camps, J. F. Mira i J. Ramoneda.

DOMÈNEC UMBERT

LA CRISI DE LA IGUALTAT

V. CAMPS.—Tornant a l'article de Fukuyama, ell parla de la igualtat com una cosa assolida. Penso que no es pot parlar del liberalisme d'aquesta manera perquè sense una justícia distributiva el liberalisme no és res més que pur individualisme. I crec que és aquesta idea d'igualtat la que està més en crisi avui i això és un gran problema per al socialisme. La diferència entre liberalisme i socialisme és que el primer tendeix a pensar la justícia com a llibertat i el socialisme hi pensa com a igualtat.

El socialisme marxista té una idea clara del que constitueix la igualtat que és una societat sense classes. Però en les nostres societats, on per altra banda hem conquerit molta igualtat, com la racial o la sexual, no sabem encara en

què ha de consistir la justícia distributiva i és un concepte fonamental.

J. F. MIRA.—Ens estem acomodant en el sentit material i ideològic, quan tenim una situació tan injusta com fa cinquanta anys. Fins i tot a nivell planetari, les desigualtats són més grans que fa mig segle. S'està arribant avui dia a una exaltació del valor de la desigualtat, es considera com el gran triomfador aquell que més aconsegueix en el terreny econòmic. En l'època del primer liberalisme el burgès que triomfava ho feia treballant i produint riquesa. Ara el triomfador és el que acumula la riquesa ja creada.

J. RAMONEDA.—Jo crec que això és una punta ideològica que farà fallida ràpidament. Hi haurà una reacció contra aquest tipus de coses i, finalment, la consciència crítica cultural europea s'imposarà.

V. CAMPS.—Jo penso que mentre la societat funcioni, econòmicament parlant, això pot continuar.

J. RAMONEDA.—Crec que seria necessari que a Europa es consolidés un espai de forces reformistes radicals que actualment és gairebé buit. No és fàcil perquè pot ser que es formi a partir de les restes del comunisme i això no serveix. Però aquest espai s'ha de cobrir.

V. CAMPS.—L'ecologia ho podria fer, però té el problema que no és una proposta global.

J. F. MIRA.—Fins a la realització de l'ideal democràcia amb igualitarisme queda molt per fer i per no avorrir-se.

J. RAMONEDA.—Queda molta història.

Albert Punsola i Vilar